
Zaklinjanje feminizma s »post«: realitetni učinki praznega označevalca

Renata Šribar

Razprava nas bo vodila skozi zagatnost in kontroverznost pojma postfeminizem s pomočjo minimalističnega pristopa v treh korakih. Kot bo razvidno v nadaljevanju, se je na ta način možno izogniti pojmovanju obravnavanega termina, ki bi utegnilo predpostavljati kakršnokoli substancialno referenco. Zaradi pluralnosti, ambivalentnosti, zlasti pa povsem transparentne zainteresiranosti rab v imenu razveze od družbenih konstrukcij spola je »postfeminizem« vaba za zlorabo epistemološke in politične moči feminizma/feminizmov. Obenem destruktivni, depolitizirajoči potencial termina ni po nujnosti zavezan neposrednemu sklicevanju na »post« feminizma/feminizmov – v tem smislu tiho osmišlja mnoge diskurzivne prakse. To strateško možnost bomo skozi diskurzivno in posebej semantično analizo tudi predstavili; gre za implicitno postfeministično¹ sociološko besedilo *Hladne intimnosti. Oblikovanje čustvenega kapitalizma* (Illouz, 2010). Druga dva minimalistična koraka sestavljata priložnostna etnografska študija akademskega postfeminističnega pedagoškega pristopa (primer univerzitetnega seminarja v Veliki Britaniji, Colosi, 2011) in obravnava članka, ki klasificira možne vpise v pomensko prazni »post« (Lazar, 2009).

Raziskovalno se bomo potemtakem sprehodili od akademskega diskurza in pedagoškega dogodka, ki postvarjata »postfeminizem«, do kategoričnega osmišljanja slednjega, ki se zgodi skozi klasificiranje prakse. V skladu s tezo, ki botruje tudi naslovu tega prispevka, so pomeni »postfeminizma« poljudni, prazni označevalec nudi možnost neskončnega variiranja in fragmentacije pomenov. Ti ustvarjajo postfeministične spoznavne, institucionalne (v našem pri-

I Na tem mestu moramo odstopiti od distancirane rabe termina, saj začenjamo s preverjanjem njegove učinkovitosti na ravni akademskega diskurza in s tem tudi akademske realitete. Tudi v nadaljevanju teksta je raba narekovajne in nenarekovajne različice termina preiščljena.

meru akademsko) in druge prakse, ki so prav tako neoprijemljive, izmuzljive v svoji pojavnosti. »Postfeminizem« skuša svoje realitetne proizvode pozicionirati »pred« njihovo konceptualizacijo – označevalec postfeminizem cilja na pomen, ki naj bi tu že bil, četudi se ustvarja z rabo koncepta in s fleksibilnimi, prehodnimi, »samoumevnimi« razumevanji praks. Naša ambicija ob tem je, da krožno strukturo »postfeminizma« in postfeminističnih realitet razgrnemo, jo naredimo vidno s pomočjo treh predhodno navedenih analitičnih korakov.

Komercializacija intime in feministična raziskovanja polja osebnega

V prvem sklopu se osredinimo na učinek »postfeminizma« na ravni interpretacije pomembnega fenomena, sodobne strukturiranosti življenj v intimnih medosebnih izmenjavah. Ko definiramo svoj raziskovalni interes s sodobnostjo, referiramo na neoliberalni kapitalizem, sintagmo, v kateri »kapitalizem« zaznamuje specifično matrico gospodarstva, »neoliberalizem« pa njegovo popreproščeno idejno tkivo (individualna korist, tekmovalnost, kratkoročnost profitnih ciljev, navidezna neomejenost resursov ...). Instrumentalizacija virov, pogoj, ki omogoča realizacijo zapisanih idejnih podstat, po trditvi Eve Illouz zaobjame tudi čustva in njihove intenzivne pojavnosti – afekte. Širše priznana izraelska sociologinja podaja svoje razumevanje novega popredmetenja čustev, ki so večinoma zavezana ekonomizaciji oziroma pobjagovljenju. Komercialni vidik povnanjanja intime je po prepričanju avtorice treba osvetliti z lučjo polpretekle zgodovine, ga razumeti skupaj s provenienco freudovskega govora o intimi, zlasti pa feminističnih razglabljanj o najtesnejših medosebnih odnosih. Ob tem je izvorni psihoanalitski prispevek k praksi povnanjanja intime in njene komercializacije podan kot benign, v nasprotju s feministično epistemologijo in prakso *grassroots*, ki sta v zadevnem tekstu odkrito zaznamovana kot maligna. Tu je »postfeminizem« na delu v matrici »preveč feminizma«. Ali z besedami Joanne Baker, ki problematizira »diskurz uspešnih deklet« iz perspektive njihove »postfeministične odgovornosti zase«: »predpostavka je, da je feministična reformistična agenda dosegla (pravzaprav *preseгла*) svoje cilje« (2008: 2; poudarek R. Š.).

Evi Illouz ne odrekamo analitične moči, vendar se ob osredotočanju na njen odnos do feminizma upravičeno sprašujemo o idejnih, čustvenih in vednostnih investicijah v predstavljeno kritiko. Ker gre v tekstu o »hladnih intimnostih« za celovito slabšalen odnos, slednjega razumemo kot garant odmevnosti dela v popularnem diskurzu. Kot akademska referenca pa je v službi legitimacije teze, da je za feminizem nastopil čas obračuna (še preden

se je ta zares razvil kot upoštevanja vredna avtonomna smer humanistične in družboslovne refleksije z lastno genealogijo).²

Kakšna je potemtakem sodobna eksplikacija čustev s sklicevanjem na *feministično krivdo* v interpretaciji Eve Illouz? »Pod okriljem psihologije in feminizma so intimni odnosi čedalje bolj postajali stvari, ki jih vrednotimo in kvantificiramo znotraj nekega merskega sistema ...« (Illouz, 2010: 47.) Avtorica se nanaša na psihološko svetovalno industrijo in na teste kot nje-no sestavino; pojmuje jih skozi kvantifikacijo in zato webrovsko kot del kapitalistične racionalizacije življenja. »Psihologija« v citatu pa vključuje tudi psihoanalitsko povnanjenje intimne. Ob manku razlage, kako so feministična epistemologija ali antropologija čustev ali celo praksa *grassroots* povezane s komercialno rabo psihologije in psihoanalize, lahko na tem mestu zgolj konstatiramo obrobno feministično in zato njegovo netransparentnost iz perspektive Eve Illouz. V bibliografiji obravnavanega dela ne najdemo niti ene od feminističnih avtoric, ki so se ali se ukvarjajo s spolnim redom (vključno z njegovimi čustvenimi razsežnostmi). Se pa razkorak med vladajočo feministično interpretacijo vloge čustev v strukturiranju spolnih razmerij in komercialnim psihologiziranjem kaže kar v primeru, ki ga za ilustracijo teze o sodobnem poglobljenju, racionalizaciji in kvantifikaciji čustvenega življenja podaja kar sama avtorica: niza namreč možnosti reakcije na problem »kadar se mi zdi, da te zanimajo druge ženske, postanem zaskrbljena« (ibid.).

Gre kar za primer *par excellence*, saj se komercialna psihologija pogosto afirmativno nanaša na tradicionalno delitev spolnih vlog v intimi kljub navidezno emancipatorni medijski vsebini (kot primer takega pristopa gl. Vendramin, 2002: 86–87). Trditev o kavzalnem odnosu med feministično tematizacijo/povnanjanjem čustvene zasebnosti in komercialno psihologizacijo družbeno-kulturnega okolja na ravni osebnega je možno razumeti tudi formalno (dejstvo javnega govora o intimi), a še to zgolj brez foucaultovskega razumevanja kulture izpovedovanja in njegovega historičnega vpogleda v krščansko afiniteto do izpovedi. Pristajanje na pozabo Foucaultove interpretacije prav tako kot manko feminističnih referenc priča o lahkotnosti, neutemeljenosti tega segmenta v avtoričinem sklepanju. Pejorativna podoba feminizma se v obravnavanem delu tudi v nadaljevanju vzpostavlja lagodno in brez vpogleda v feministično vednost, ob čemer je možno avtorici mestoma pripisati manko racionalnega pristopa in neopravičljiv presežek čustveno negativnega odnosa do feminizma. Tako razmišlja, da popularne pripovedi o trpljenju (v okviru psihoterapevtskih storitev) same ustvarjajo trplje-

2 Eden od simptomov akademske nesamostojnosti epistemologije feminizma/feminizmov je tudi afirmativna naslonitev na kanonske vire androcentrične vednosti, ker šele to zagotavlja sodelovanje v prvem krogu svetovne, bolj »zahodne« akademske produkcije.

nje (kompleks žrtve),³ pri čemer k popularizaciji psihoterapevtskega diskurza med drugim prispevajo tudi »pravice otrok in ženska seksualnost« (sic!) (2010: 80). Trpljenje, ki naj bi se dogajalo skozi tematizacijo osebnih tisk in zaradi težnje po uresničevanju človekovih pravic (sic!), avtorica primerja s predhodnim stanjem. Slednje je zanj s spolnega vidika neproblematično. Človekove pravice in pravice otrok so eksplicitno predstavljene kot sredstvo izгона iz domnevnega izvornega raja. Iz androcentrične pozicije Eve Illouz ni videti nasilja in manipulativnosti, teh prasestavin vladajoče spolne hierarhije (za razumevanje pogojev možnosti t. i. seksualne pogodbe, paradigmatškega intimnega razmerja med moškimi in ženskami, gl. Pateman, 1988: 95). Stanje po domnevno neproblematičnem spolnem razmerju, tj. analiziranje čustev in pojmovanje čustev kot kapitala, opredeljuje izgubljeni spolni raj. Tega implicitno zaznamuje čustvena razpoložljivost žensk. Avtorica se ne pozicionira na mesto, od koder je možno temeljno vprašanje: Ali ni ravno poblagovljenje čustev žensk, dojemanje ženskih čustev kot kapitala integralna sestavina historične neenakosti v spolnem razmerju? V nasprotju s to možnostjo ugotovi sledeče: »Prav ta ista kulturna formacija, na podlagi katere so ženske zahtevale enak položaj v javni in zasebni sferi, je tudi pripomogla, da so intimne vezi postale brezstrastne, racionalizirane in izpostavljene surovemu utilitarizmu.« (Ibid.: 131.) Ni dvoma, da feministične tematizacije čustev problematizirajo čustvene odzive, *investicije* s strani žensk, v kolikor so te spete z brezpogojno zavezanostjo drugi/drugemu v okviru tradicionalnega ospoljenja. Toda, je res možno kar tako sklepati, da kritično reflektivni odnos do čustev botruje »brezstrastju«, »racionalizaciji« in »surovemu utilitarizmu«? Navsezadnje sta tako antropologija kot sociologija – in ne le feminizem/feminizmi – obogatili razumevanje mentalno-čustvenega sveta v njuni nerazdružljivi prepletenosti. Preprosto: je možno ne vedeti, da nova vednost čustva spreminja, ne da bi jih ukinjala ali opustošila – in – je možno ne razumeti, da spremenjena čustva omogočajo drugačno perspektivo v razumevanju sveta? (Več o odnosu vednosti in čutno-čustvenega z referenco na Raymonda Williama in Renata Rosalda v: Šribar, 2004: 26–27.)

V nadaljevanju obravnavana študija zastavlja problem prepletenosti racionalizacije in poblagovljenja sebstva z emancipacijo, a povsem ustrezno poudarja, da med njima ne obstaja enačaja. Kot meni avtorica, je razpravi na tej točki usojena meglenost. Izhod na ravni čustev najde v konceptualni neposredovanosti (romantične) ljubezni (ibid.: 132–133). Toda že samo poimenovanje odnosa kaže na problematičnost rešitve, saj ljubezni v njeni romantični postavitvi ni možno misliti izven strukturnih spolnih in seksualnih razmerij ter normiranih spolnih/seksualnih identitetnih pozicij. V skladu s femi-

3 Feminizem, vpet v ženske terapevtske skupnosti, je problematiziral to pozicijo in v ta namen privilegira izraz preživele in ne žrtve (v situacijah nasilja).

nistično epistemologijo je neposredovan »odnos« možen le na način ekstatične dezintegracije sebe/jaza (biti, »živeti iz sebe«) in paradoksnosti izgube identitete, »razlastitve« v strasti, želji, prisotnima v razmerju z drugo/drugim ali tudi v političnem aktivizmu (Butler, 2004: 19–20). Taka izguba je potemtakem vse drugačna od izgube jaza v afektih, ki so učinek ukleščenosti v romantične relikte izvorne seksualne pogodbe. Na drugi strani pa ljubezen kot trajno čustvo, porajajoče se iz neartikuliranih in artikuliranih pogajanj, razumevanj, uravnavanja čustvenih nihanj in nadržanih uigranosti, nima (več) veliko skupnega s privlačnostjo in zaljubljenostjo, ki sta stanji močno somatskega doživljanja čustev, značilnega za afekte. Na feministično epistemološki ravni je neposredovanost odnosa zavezana Deleuze-Guattarijevemu »*becoming*«, ki prav tako zadeva razlastitev, v izvorni artikulaciji tudi samega telesa; s tem se le-to udejanja instantno in na molekularni ravni (2002). To, kar v sodobnosti razumemo kot ljubezen, pa s tem v nasprotju vključuje identitetno politiko zasebnosti, z mnogoterostjo identitete in njeno razvezanostjo od unitarne spolne in seksualne identifikacije.

Po preveč feminizma (tj. ves feminizem oz. so vsi feminizmi po uveljavitvi osnovnih zakonskih pravic) Eve Illouz ostane na razpolago predstava o romantični ljubezni in brezpogojnem čustvenem predajanju žensk v partnerstvu. V tem domnevnem raju »brez trpljenja« se ženske, ki preživljajo psihične prisile in morebiti tudi razne oblike nasilja, imunizirajo s »potrpeti«. S tem se je spopadal drugi val feminizma. Če naj na tem mestu sklenemo kritiko »hladnih intimnosti« Eve Illouz, jo je mogoče strniti v ugotovitev, da se postfeminizem v obliki *preveč feminizma* lahko nemoteno in privilegirano obregne tudi ob legitimne človekove pravice žensk na področju zasebnosti, vključno s čustveno integriteto in seksualnostjo. »Preveč« s tem zaobjame že drugi feministični val, ki ga v feministični genealogiji zaznamuje geslo »osebno je politično«. Postfeminizem kot zadevna smela, a nenačitana kritika feminizma/feminizmov na ta način sproizvaja postfeministično akademsko nišo, ki je na ravni vednosti in političnega naboja spoznanj o spolu retrogradna, a obenem uigrana s trendi kriznega delovanja neoliberalnega kapitalizma. Slednji ob manku perspektiv – tudi raziskovalnih in akademskih za predhodno intenzivno izobraževano generacijo – vse bolj transparentno podpira vrnitev spolno diskriminatornih tradicionalizmov.

Situacija hierarhičnega preobrata v spolni zasedbi in spolna struktura

Drugi primer se na narativni ravni ukvarja z utelešenim povnanjanjem seksualne intimite. Gre za komercialno (porno)seksualizacijo žensk, katere referenčni okvir je upravljanje s seksualnostjo žensk, njeno nadziranje in uporaba s strani strukturno privilegiranege spola. S pričujočim povzetkom fe-

ministične antropološke refleksije preverjamo učinke »postfeminizma« v pedagoški praksi.⁴ V prid konsistentnosti teksta z ozirom na poimenovanja teoretskih in raziskovalnih izhodišč, ki se tako ali drugače vežejo na feminizem/feminizme, ugotavljamo, da se »postfeminizem« v tem primeru prekriva s tretjim valom feminizma. A vendar zgolj pod pogojem, da feminizem tretjega vala razumemo v najmanj akademsko reflektivni različici kot situacijsko in izključno k sodobnim subkulturam naravnano interpretacijo spolnih razmerij. Navedeno spoznavno zanemarjanje dominantnega spolnega režima in pripadajočih spolnih struktur sicer ni inherentno tretjemu valu feminizma. Slednjega je namreč možno misliti tudi kot *sorazumevanje* situacij/kulturnih okolij (kjer so možni ali se dogajajo obrati v spolni hierarhiji) in vladajoče strukturiranosti spolnih razmerij (tako, hkratno razumevanje kulture in strukture zasledimo denimo pri Mills, 2003).

Naj v skladu z etnografsko metodo opišemo pedagoški dogodek – prezentacijo povzetka doktorske teze v okviru izobraževalnega niza *Young Women in Movement: Sexualities, Vulnerabilities, Needs and Norms*, natančno seminarja *Young Women and the Sex Industry*,⁵ ki je potekal (kot tudi celoten seminarski niz) na fakulteti Goldsmiths Univerze v Londonu dne 1. marca 2011. Študentka – doktorska kandidatka Rachel Colosi je že pred referatom o spolnih delavkah z naslovom opozorila na svojo (nekdanjo) vključenost v poklicno subkulturo plesalk v naročju (*lap dancers*, v: Colosi, 2011). Tematizirala je obrat v spolni hierarhiji, ki se je hipotetično zgodil v subvertiranju *moške* avtoritete lastnika kluba s strani plesalk. Po pripovedi je subverzija vključevala norčevanje iz »šefovih« navad ali ukazov v zaprti družbi spolnih delavk, posamezen drzen odgovor njemu v obraz, skupno obešenjaštvo v komentiranju svojega poklica, najpogosteje tekom delovnih odmorov ali med popivanjem po predstavi. Mimogrede je bilo kot pereč problem mnogih soplesalk omenjeno zlorabljanje alkohola in drog. Predstavitev ni tematizirala vključitve teh konkretnih mladih žensk v seksualno industrijo iz perspektive spolov in morebiti tudi starosti, ekonomsko razredne pripadnosti, etnije in trenutnega eksistenčnega položaja. Podobno neodzivnost na strukturni položaj žensk kot v obravnavi poklica je bilo možno zaslediti še v odnosu do opisane samodestruktivnosti z alkoholom in drogo; šlo naj bi za omamljanje vsled težavnosti poklica, ki je bila sicer vezana na konkretno komercialno uporabo seksualnosti, ne pa na preizpraševanje vladajočega spolnega reda v seksualnosti oziroma spolnih struktur.⁶ Tudi po diskusiji s pri-

4 Tu je ob rabi skromnostne množine treba opozoriti, da gre za avtoričino samostojno sodelovanje na seminarju in uporabo etnografske metode raziskovanja, opazovanja z udeležbo.

5 Seminar je bil namenjen britanski akademski sferi, a je vključeval dva vabljena tuja referata.

6 V pojasnitev rabe izrazov spolni red, spolne strukture, spolni režim/ureditev podajamo povzetek opredelitev Birgit Pfau-Effinger, ki jih je predstavila v članku *Gender Cultures and the Gender Arrangement*:

sotnimi profesoriciami in drugimi udeleženkami seminarja teza o dometu in vlogi hierarhičnega spolnega obrata v obravnavani subkulturi ni bila problematizirana v tolikšni meri, da bi prisotna mentorica na podlagi komentarjev lahko doktorski kandidatki Racheli Colosi predlagala poglobitev tematizacije. Kritične pripombe, ki so se nanašale na omejenost interpretacije, so bile izražene zgolj s strani treh udeleženk (vključno z avtorico pričujočega prispevka) med približno dvajsetimi udeleženiimi. Naknadni neformalni pogovori neposredno po seminarju so se v ožjem krogu zaključili z ugotovitvijo, da je nasploh prevladovala postfeministična drža. Takšno vsaj je bilo razumevanje udeleženk, ki so se predhodno kritično odzvale na obravnavani referat. Kot pomemben detajl naj posredujemo podatek, da v tej, ožji skupini nobena od sogovornic ni bila iz akademske sfere. Poleg avtorice – zasebne raziskovalke – sta bili tuji kolegici namreč iz nevladne in državno-upravne sfere. Tudi neformalni in ne le formalni akademski odziv je bil iz feminističnega vidika vprašljiv. Analizirano pričevanje je bilo namreč pospremljeno s pripombo o še drugem, novejšem modusu komercialne in pornografizirane seksualizacije mladih žensk (klubski hula-hop v bikiniju). Neformalna konstatacija o normalizaciji seksualne industrije med mladimi ženskami v pričujočem akademskem okolju ni bila analitično nadgrajena, a je bilo ob tem zaznati vdanost v moč pornografizacije mladih žensk in intelektualno-aktivistično utrujenost, ne pa manka intelektualnih možnosti za ustrezno refleksijo. Ta, slednja izjava je bila izrečena v klepetu na štiri oči med avtorico in eno od profesoric, organizatoric seminarja, kar se glede na izražen obup zdi pomembno dejstvo. Pričujoče uradno akademsko okolje namreč ni bilo zmožno na noben način privzeti distance do glorifikacije subkulturalnega upora žensk in njegove dekontekstualiziranosti glede vladajočega spolnega reda.

Predstavljeni postfeministični poudarek na situacijskosti in spoznavno osredinjenje na zaprto (sub)kulturo kažeta na nujnost preizpraševanja interpretacij, ki na ta način postavljajo pod vprašaj neenako razmerje moči med spoloma na škodo žensk. Preveriti je treba domet subvertiranja spolne hierarhije tako iz historične kot kritično analitične diskurzivne perspektive, ki funkcijo mikropreobratov (v vladajoči spolni hierarhiji) raziskuje z vidika moči in s tem tudi reprezentativnosti določenega diskurza. Taka tematiza-

Spolna kultura zaobjema vladajoče predstave o tem, kaj so zaželeni, »pravilni« odnosi v delitvi dela in vlog med spoloma v dani družbi. Te predstave so institucionalizirane kot norme, zato ostajajo relativno konstantne in predstavljajo glavno oporno točko za vsakdanje vedenje posameznikov oziroma posameznic ter njihovo delovanje v socialnih institucijah. Spolni red zajema relativno stabilne strukture spolnih razmerij in odnose med različnimi družbenimi institucijami, ki se nanašajo na spolne strukture; gre na primer za delitev družbene moči in emocionalne ali telesne relacije med spoloma. Spolna ureditev zaobjema družbeni okvir, ki ga proizvajata spolna kultura in spolni red (Pfau-Effinger, 1998: 151).

cija bi zahtevala samostojno študijo, zato se v pričujočem tekstu omejujemo na dve ugotovitvi. Prvič, opisana interpretacija je zamejena v (sub)kulturno doživljanje in razumevanje, v katerem ni preizprašan reprezentativni status raziskovalke te subkulture. Ta je sebe in soplesalke dojela kot enovito skupino, katere edina razlikovalna os je bila vpeta med treznost in omamljenost. Opuščene so bile tematizacije ekonomskega razreda in kulturnega sloja, pripadnosti etniji/rasi, starostni skupini – a tudi problematizacija glasu sicer neslišne družbene skupine, ki ga je utelesila raziskovalka. Zaradi umanjkanja mišljenja strukture je bila neraziskana problematika (ne)celovitosti skupine in reprezentativnosti tiste, ki je privzela glas. V kolikor bi le bil reflektiran v svoji parcialnosti in mnogoterosti, bi ta glas utegnil biti pomemben; gre namreč za skupino, »subkulturo«, ki se jo praviloma zastopa od druge, z drugih družbeno-kulturnih lokacij in z drugačnih vednostnih pozicij (glede tematizacij reprezentacije spolov in posebej reprezentacije marginaliziranih skupin žensk gl. Chow, 2001: 38–43; hooks, 2006: 258; Chakravorty et al., 2006: 72). Identitetna pozicija tega glasu pa je tako znotraj kot zunaj obravnavane skupine, prihaja hkrati od (bivše) udeleženke v subkulturi in od (aktualne) akademske kandidatke, če izpostavimo le dve od identitetnih pozicij, do katerih prihaja zaradi dveh različnih družbenoslojnih lokacij. Prav manko samoumestitve, ki bi reflektirala multiplo ali vsaj dvojno identiteto in tako opredelila pogoje možnosti ter moči lastnega glasu, je obravnavano študijsko raziskovalno delo opeharil za živ prispevek k akademskemu feminizmu in ga umestil v ta prostor kot spoznavno manj pomemben »post«. Emocionalni naboj, povezan z željo po uporabi nad konkretizirano patriarhalno močjo lastnika nočnega kluba, morebiti tudi z naveličanostjo nad spoznanji ali zastiranjem pogleda pred spolno hierarhijo, inherentno tudi obravnavanemu poklicu spolnih delavk, je ostal brez usmeritve in zato izgubljen. V tem primeru je konotacija »post« želja po preseganju samega spolno hierarhičnega življenja (prav tistega, ki botruje vztrajni nuji po feminizmu/feminizmih). Postfeminizem je tu nekaj drugega, drugačnega od javno angažiranih feminizmov, je njihovo *drugo*; vznika iz ozadenjskega verovanja, da je sam feministični pogled tisti, ki v sodobnosti formira žensko družbeno-kulturno nemoč in vzdržuje vladavino moške moči. Glas, ki si ga je neproblematizirano prisvojila Rachel Colosi, se je oblikoval post festum, na drugi, v subkulturo nevpleteni identitetni poziciji, s katere se dvori srednjeslojni beli ženski akademski sferi, zaznamovani s postfeministično popkulturo. Ker je ta strateško neučinkovita v odzivanju na pornoseksualizacijo mladih žensk, emocije bivše plesalke v naročju, ki so preostanek živih uporniških občutij s pretekle identitetne pozicije, breztelesno obstajajo v faktičnem akademskem prostoru kot nema priča neke izgube feminizma/feminizmov skozi

kompleksno pozicijo nekritične glorifikacije postfeminizma in odpora proti feminizmu/feminizmom, ki se družbeno dejavno borijo proti vladajoči spolni hierarhiji.

Kaj počne predpona-znak post s svojim referentom, feminizmom (feminizmi)

Referenca postvarjenega postfeminizma, feminizem je v relaciji z znakom post v povsem poljudnem odnosu. Zanikanja feminizma (*antifeminizem*) so zgolj ena od možnosti odnosov »post« s feminizmom/feminizmi. Nepregleden niz variacij postfeminizma se dogaja tudi znotraj modusa *nefeminizem* (sem sodi tudi naš prvi primer, poimenovan s *preveč feminizma*) in znotraj modusa *nekritični feminizem*. Avtorica Michelle Lazar razbira spoj antifeminističnih, nefeminističnih in feminističnih prvin v naravnostih sodobnih medijskih diskurzov o ženskah, ki so namenjeni samim ženskam.⁷ Njena kritična diskurzivna analiza je vezana na konstatacijo generaliziranih postfeminističnih pozicij: profeministično slavljenje (tj. v naši artikulaciji nekritični feminizem), antifeministični *backlash* (tj. antifeminizem), prevzemanje normativnih patriarhalnih praks (tj. nefeminizem); ob tem je treba postaviti, da tako samo postfeministično glorifikacijo feminizmov kot spoj navedenih pozicij razume kot kulturo postkritike (2009: 340–342), kar je zgolj drugi izraz za depolitiziranost na feminizem/feminizme naslavljajočih se refleksivnih in kulturnih trendov. Ob tem je treba dekonstruirati predstave o neposredni povezanosti postfeminizma s postmoderno ali celo s poststrukturalizmom. Sodobni feminizmi tudi z umestitvijo v postmoderno kulturo (feministična *queer* gibanja) in ob teoretskih izzivih dekonstrukcije refleksivnih kategorij⁸ transparentno ohranjajo kolektivni družbeni angažma.

Sklep: med odporom in postfeminističnim navdušenjem

Interpretacija obeh predhodnih primerov postvaritve, utelešenja »postfeminizma« (referenci Illouz, Colosi) in povzetek shematskega razvrščanja postfeminizma (referenca Lazar) sta zgolj poskus ujeti izmuzljiv splet refleksivnosti in pojavnosti tega, kar razbiramo kot subverzijo družbenega delovanja in moči (*agency*) feminizma/feminizmov. Nanašanje na drugi feministični val, ki sta mu po razširjenem razumevanju pogosto namenjena postfeministična »ne« in »anti«, spregleda feminizme, soustvarjajoče postmoderno fenomenologijo multipliciranih identitet in demokratizirane seksualnosti; za te, tretjevalovske feminizme je lahko – ne pa nujno – značilno tudi, kar naj bi specifično označevalo postfeminizem: potrditev vidno-

7 Analizo je opravila na primeru imidžev žensk v reviji *Glamour*.

8 Ob tem je pomemben zlasti izziv univerzalnosti in esencialnosti kategorije žensk, ki pa ga je feminizem začel sprejemati že v prvi polovici sedemdesetih let preteklega stoletja, denimo z delom bell hooks *Ain't I a Woman?*

sti (žensk), opolnomočenje, užitek, delovanje, izbira, avtonomija (tako opredeljuje postfeminizem Michelle Lazar, 2009: 340). Ker se postfeminizem tu spaja s postmodernim feminističnim zanikanjem determinističnega delovanja spolnih konstrukcij,⁹ je videti, da je osrednji pojem razlike med postfeminizmom in feminizmom/feminizmi depolitizacija kolektivnega ženskega subjekta. V okviru tretjega vala se ta namreč lahko legitimno vzpostavlja v heterogenosti, a na skupni platformi pripoznavanja »vzorcev opresije v fragmentirani realnosti« (Fenton, 2000: 27).

Vendar tudi te konceptualizacije razlike med postfeminizmom in feminizmom/feminizmi ni možno sprejeti brez zadržka. Mar ni, denimo, politično delovanje tudi aktivno iskanje »avtonomnega« izražanja seksualnosti v kiberrealnosti, ki povezuje določene skupine žensk, upajočih na spremembo? V tem in podobnih primerih investicij v sfero imaginarnega gre za (politično) željo po spremembi, toda, kot poudarjata Yvonne Tasker in Diane Negra, fantazijske podobe, ki iz tega izvirajo, ne sežejo do ravni feminističnega delovanja, združenega s kritično refleksijo spolnih redov (2007: 22). Če (politično) delovanje ne vključuje refleksije razmerij diskurzivnih moči in javnih kolektivnih dejavnosti z jasno artikuliranim političnim ciljem, postane fantazijsko tudi upanje na spremembo.

Vladajoče spolne norme ne zadevajo vseh prekrivajočih se skupin žensk, ki jih razpoznavamo skozi mnogotere presečne kategorizacije, enako ali na enak način (Butler, 2004: 3, 27), kar izključuje možnost njihovega determinističnega učinkovanja. Toda odnos do norm umešča skupinske in individualne ženske subjekte v družbeno-kulturne strukture in s tem na določene pozicije glede vrednot. Kot ugotavlja Judith Butler, norme zastavljajo etično vprašanje in niso nič takega, kar bi skozi odnosnost konstruiralo postfeminizem (ibid.: 8). Obenem pa že vsaka udeležba v skupinskem projektu predpostavlja normativne pogoje vključitve, ki so oblikovani z referenco na vladajoče norme. S to tezo vzpostavljamo svojo skeptično naravnost do postfeminističnih zagotavljanj in utelešanj avtonomnosti, opolnomočenja in užitka (*pleasure*). Težko pristajamo na delovno tezo, da je drža »kako sem samosvoja in močna, kako uživam«, utemeljena na dejanskem obstoju tako ultimativno mišljenih realitet, skratka, na domnevnih realnostih, ki so popolnoma in v vseh ozirih neodvisne od vladajočih spolnih norm.

Judith Butler razume delovanje norm skozi afekte (če se vrnemo na področje, na katerem je bil spočet pričujoč obračun s postfeminizmom), kar pa ne predpostavlja nekakšne avtentičnosti doživetja normiranega. Nasprotno, prav skozi afekt se zgodi odtujenost, in tam, kjer mislimo, da smo naj-

9 Ali v jeziku identitetnih politik: postmoderni antiesencializem in konceptualizacija gender kot diskurza, ki je pogoj možnosti mnogoterih identitet, predpostavlja fluidno identiteto, ki je spol kot konstrukcija ne obvladuje (Fenton, 2000: 733).

bolj same svoje/sami svoji, smo najdlje od razumevanja samih sebe. Norme so v domeni, ki presega sebstvo (ibid.: 15). Afekti, čustva so potemtakem prav toliko stvar javnega kot osebnega. Aktivno povnanjanje čustev, utelešena prezentacija določene norme (tj. *zaljubljenosti*) v skladu z bell hooks lahko pripomore k neposrednemu odnosu z drugimi (2006: 265). S tako uporabljnim pojmom in normo zaljubljenosti se tudi družbeno kritični feminizmi, ki ohranjajo določen modus kolektivne identitete, lahko spogledajo s postfeminističnimi idejami in imaginariji, četudi se nanje odzivajo z distance. Občasno se je možno zaljubiti v to postfeministično *drugo* feminizma/feminizmov, kolikor gre za slikovite glorifikacije domnevne avtentičnosti, opolnomočenja in užitka žensk, ki naj bi se jih androcentrične norme ne dotikale na prav noben način.

Literatura

- Baker, J. (2008). Great Expectations and Post-feminist Accountability: Young Women Living up to the »Successful Girls« Discourse. *Gender and Education*, XXII/1, 1–15.
- Hooks, B. (2006). *Outlaw Culture: Resisting Representations*. New York, London: Routledge.
- Butler, J. (2004). *Undoing Gender*. New York, London: Routledge.
- Chakravorty, S., Milevska, S., Barlow E. T. (2006). *Conversations with Gayatri Chakravorty Spivak*. New York, London, Kalkuta: Seagull Books.
- Chow, R. (2001). Gender and Representation. V: Bronfen, E., Kavka, M. (ur.). *Feminist Consequences: Theory for the New Century*. New York: Columbia University Press, 38–57.
- Deleuze, G., Guattari, F. (2002). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. London, New York: Continuum.
- Fenton, N. (2000). The Problematics of Postmodernism for Feminist Media Studies. *Media, Culture and Society*, XXII/6, 723–741.
- Lazar, M. (2009). Communicating (Post)feminisms in Discourse. *Discourse & Communication*, 3, 339–344.
- Pateman, C. (1988). *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press.
- Pfau-Effinger, B. (1998). Gender Cultures and the Gender Arrangement. *A Theoretical Framework for Cross-National Gender Research Innovation*, XI/2, 147–162. Navedeno v: Mirjana U., Šribar, R., Položaj in družbene možnosti deklíc in deklet v EU: s poudarkom na izobraževanju, *Teorija in praksa*, XLV/3–4, 303.
- Šribar, R. (2004). *O menstruaciji: Telo v diskurzu, diskurz v telesu*. Ljubljana: Delta.
- Tasker, Y., Negra, D. (2007). Introduction: Feminist Politics and Post-Feminist Culture. V: Tasker, Y., Negra, D. (ur.) *Interrogating Postfeminism:*

Gender and the Politics of Popular Culture. Durham, NC: Duke University Press. Citirano v Lazar, M., Communicating (Post)feminisms in Discourse, *Discourse & Communication*, 2009, 3, 340.

Vendramin, V. (2002). Primer kulture ženskosti: »Cosmo na delu«. V: Hrženjak, M., et al., Hrženjak, M. (ur.). *Njena rekreacija: ženske revije v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 78–90.

Viri

Colosi, R. (2011). Sex-working Girls: Inside the Occupational Subculture of Lap-dancers. Seminar Young Women and the Sex Industry, London: Goldsmiths, University of London, 1. marec 2011.

Spletne strani

Mills, S. (3003). Third Wave Feminist Linguistics and the Analysis of Sexism. *Discourse Analysis Online*. [Http://extra.shu.ac.uk/daol/articles/open/2003/001/mills2003001-paper.html](http://extra.shu.ac.uk/daol/articles/open/2003/001/mills2003001-paper.html) (20. 9. 2012).

(kot to poimenuje J. Ringrose) oziroma ga kot takega postavlja neoliberalna logika praktičnosti, ki blokira ustrezne razmisleke.

Ključne besede: postfeminizem, spol v izobraževanju.

Post-feminism: new era, old issues (and what does this mean for education)

This article presents a view on some of the modalities of post-feminism. At first, the author problematizes its general use and sheds some light on the ambiguity of the term, which – roughly speaking – can mean the break with feminism and its theoretical elaboration at the same time. In this perspective, which is characterized above all by the first understanding of the term, the author deals with »post-feminist« in relation to some other contemporary (gendered) phenomena marked by the predominance of the demands of the market and neoliberal economy. Furthermore, the author concentrates on the field of education where the rhetoric of equal opportunities is well under way, but – as she tries to show – through a much narrowed focus on what is gender in education. Operating in the discursive space where the question of gender equality can be approached differently from the mainstream stress on achievement is perceived as difficult as gender is often viewed as a »luxury issue« (according to J. Ringrose), in other words, it is presented as such by neoliberal logic of practicality which blocks any appropriate thinking.

Key words: post-feminism, gender in education.

Renata Šribar

Zaklinjanje feminizma s »post«: realitetni učinki praznega označevalca

Izhodiščni postulat članka je, da prazni označevalec post v označevalni navezi s feminizmom – oziroma manko njegovega evidentnega pomena – botruje raznolikosti opredelitev in interpretacij postfeminizma ter z njim indeksiranih družbeno-kulturnih pojavov. Izmed številnih diskurzivnih praks in postvarjenj poljubnih pomenov, ki jih razumemo kot postfeministične, smo izbrali delo Eve Illouz, ki »hladne intimnosti« v času neoliberalnega kapitalizma pripiše pretežno feminizmu, in seminarski referat na londonski univerzi, ki feminizem/feminizme depolitizira, vkulturira in s to gesto utrjuje akademski postfeminizem. Kljub poljudnosti in nepreglednosti opredelitev postfeminizma je možno določiti skupno platformo, tj. manko politizacije ali kar depolitizacijo refleksije in delovanj, ki sovpadajo z razgradnjo kolektivnega feminističnega/ženskega subjekta; prav v tem generaliziranem pomenu razumemo odnos znaka »post« s svojim referentom, feminizmom. Ob tem postfeminizem vzpostavlja sledeče naravnosti: an-

tifeminizem, nefeminizem, nekritični feminizem (Lazar, 2009). Slednji ob nujni kritični distanci do takšnega subvertiranja feminističnih družbenih moči vendarle lahko izzove tudi navdušenje, pritrjevanje glorificiranim podobam domnevno avtonomnih, opolnomočenih, uživajočih žensk. Neposreden afirmativni afekt v razmerju do postfeminizma in njegove zavrnitve spopadanja z opresivnim spolnim redom je izraz čiste želje po obstoju sveta, ki ga vladajoče spolne norme na noben način ne obvladujejo.

Ključne besede: postfeminizem, prazni označevalec, »preveč« feminizma, hierarhični obrat.

Conjuring away feminism by »post«: effects of empty signifier on realities

The starting postulation of this paper refers to empty signifier post in the signifying relation to feminism or, it can be said, the lack of its evident meaning producing multifaceted definitions and interpretations of post-feminism and its indexations of socio-cultural phenomena. Among many discursive practices, and reifications of arbitrary meanings, which we consider postfeminist, we have chosen the book of Eva Illouz; she attributes »cold intimacies« in times of neoliberal capitalism mainly to feminisms. Additionally, we have analysed the seminar paper, presented at the Goldsmiths University of London, which depoliticizes, inculturates and reduces the feminism/feminisms just to strengthen academic post-feminism by this gesture. Despite arbitrary and unclear characteristics of post-feminism with regards to defining, it is possible to indicate its common platform, which is a lack of politicization or, to be more precise, depoliticization of reflexivity and agency; it corresponds to the deconstruction of collective feminist/women's subject. In this generalized sense, we consider the relation between the sign »post« and its referent, feminism. Hereby post-feminism articulates the following attitudes: anti-feminism, non-feminism, uncritical feminism (Lazar, 2009). Besides being critical towards it because of its subversion of feminist societal powers, the latter might entice enthusiasm and consents with glorified images of supposedly autonomous, empowered, pleasure taking women. Unmediated affirmative affect in relation to post-feminism and its decline with regards to confronting oppressive gender order, is the expression of the pure wish for the world which is no way dominated by the prevailing gender norms.

Key words: postfeminism, empty signifier, »enough of« feminism, hierarchical turn.